

УДК 37.091.4

ОЛЕКСІЙ ІЛЬЧЕНКО

Інститут педагогіки, Національна академія
педагогічних наук, м. Київ

ОСВІТНЯ МОДЕЛЬ «ДОВКІЛЛЯ» ЯК ОСВІТА СТІЙКОГО РОЗВИТКУ У СВІТЛІ ПЕДАГОГІКИ А. С. МАКАРЕНКА

В статті розкривається наступність між педагогікою А. С. Макаренка та педагогікою освітньої моделі «Довкілля» в аспекті продуктивної освіти, трудового, фізичного, морального, естетичного виховання, обґрунтовується залежність продуктивності освіти від цілісності змісту освіти.

***Ключові слова:** продуктивна освіта, цілісність знань, розуміння знань, національне виховання, моральне виховання, естетичне виховання.*

Постановка проблеми. Проникнення в педагогічну спадщину А.С.Макаренка, осмислення його творчості дає змогу розкрити історично зумовлені аспекти формування інноваційних моделей змісту освіти в час незалежності нашої держави. Однією з таких моделей є освітня модель «Довкілля» — вітчизняний варіант освіти стійкого розвитку суспільства. Універсальної моделі освіти для стійкого розвитку (ОСР) не існує. Незважаючи на однаковість країн у плані спільної концепції, підходи до ОСР в кожній країні відрізняються у зв'язку з національними особливостями і пріоритетами.

А.С. Макаренко створив наукову методику виховної роботи, поєднання навчання з продуктивною працею, моральним, фізичним і естетичним вихованням [4].

Аналіз розробленості проблеми. У світовій педагогіці однією з актуальних є проблема продуктивної освіти, яка пов'язана з проблемами цілісності знань і особистісною орієнтацією освіти, оскільки цілісність знань учня є тією первинною основою, яка передуює створенню будь-якого матеріального чи інтелектуального продукту [2].

Педагоги понад 40 країн світу (зокрема Росії, Німеччини, США, Швеції, Іспанії) об'єдналися у пошуках шляхів ефективного, продуктивного навчання. Репродуктивність і фрагментарність знань не тільки унеможливають продуктивність освіти, а й призводять до зниження рівня психічного і фізичного здоров'я дітей, інтересу до

навчання.

Діяльність зі створення продукту є процесом формування цілісності знань, інтеграції знань, умінь, попереднього досвіду для досягнення визначеної мети. Тому проблема формування цілісності знань, інтеграції змісту освіти також є однією з актуальних проблем сучасної української і зарубіжної педагогіки (С. У. Гончаренко, В. Р. Ільченко, І.М. Козловська, А. В. Степанюк, С. Ф. Клепко, Н. В. Груздева, А. Я. Данилюк, В. М. Максимова та ін.). Багатопредметність, яка відзначала розвиток навчальних планів радянської школи, і далі панує в сучасній вітчизняній і зарубіжних школах. Програми предметів засвідчують стійку тенденцію до кількісного збільшення, навчальний процес орієнтується на засвоєння основ наук, представлених для учнів десятками і сотнями тисяч понять, часто не пов'язаних між собою. Таке становище не узгоджується з поняттям змісту освіти, адже останній визначається як соціальний досвід, що становить систему наукових знань про природу, суспільство, людське мислення, систему практичних умінь і навичок та способів творчої діяльності, світоглядних, моральних і естетичних ідей та відповідної поведінки, якими повинен оволодіти учень у процесі навчання [1, с. 137].

Метою статті є розкриття зв'язку освітньої моделі «Довкілля» як освіти для стійкого розвитку, продуктивної освіти, продовження формування цієї моделлю продуктивної праці учнів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Продукт є породженням того, що до цього не існувало. Репродуктивні знання, яких учень набуває в школі, — неодмінна умова продуктивної освіти, але тільки вони не можуть бути метою навчання. Продуктивна освіта твориться самим учнем, у його свідомості. Це результат інтеграції одержуваних знань, умінь з власним досвідом — тим, що був, і тим, що набувається внаслідок застосування здобутих знань чи вмінь для досягнення передусім поставлених цілей. «Продукт» є результатом діяльності, а ніяка результативна діяльність неможлива без розуміння того, що робиться. Процес же розуміння — це введення ще незрозумілого в цілісність... Тому продуктивна освіта має бути насамперед цілісною. Цілісною освітою є модель «Довкілля», в цьому аспекті вона продовжує педагогіку А.С. Макаренка.

«Довкілля» приваблює дітей, сприяє естетичному вихованню, бо воно дає можливість дитині задовольнити свої базові потреби в пізнанні того, як зберігати себе, свій рід, своє довкілля, задовольнити свої «інстинкти» (за Дж. Дьюї) — потреби в дослідженні, конструюванні, комунікації, художньому вираженні моделей різних об'єктів світу.

«Довкілля» дає не тільки цілісну, а герменевтичну, «пояснюючу» освіту; ця модель ущільнює інформацію, робить її осяжною, підвладною дитині.

«Довкілля» інтегрує пізнавальну діяльність дитини навколо її повсякденних потреб. Тому мотивацію навчання не потрібно збуджувати штучно, вона є природною. «Довкілля» проектує зміст знань, методи і форми навчання та контролю, які приводять учня на кожному етапі в 1—11-х класах до «зримого» продукту освіти — свого «образу світу».

Продуктивна освіта — це інша психологія світосприймання і філософія життя, ніж в учнів пасивної, традиційної школи. Пасивне, репродуктивне засвоєння знань, умінь веде до інфантильності, байдужості до своєї діяльності. Це чи не найтяжчий гріх пасивної освіти. Ми не вийдемо ні з економічної, ні з екологічної кризи, поки не змінимо психологію майбутнього споживача благ на психологію їх виробника. А це може зробити тільки продуктивна освіта.

У школах, які вивчають курс «Довкілля», створюється відповідне навчальне середовище. Специфіка курсу «Довкілля» для 1—6-х класів — це щотижневі систематичні уроки серед природи, моделювання об'єктів вивчення, ситуацій у довіллі, групова та індивідуальна робота з учнями. Вона вимагає навчального середовища, відмінного від традиційної школи.

Навчальним середовищем для учнів 1—6-х класів є кабінет довіллі та екологічна стежка, куточок мислення в природі або «заповідник на задвірках» (у школах, де немає можливості обладнати екологічну стежку) [3].

Зазвичай під кабінет «Довкілля» відводиться велика класна кімната, бажано з підсобним приміщенням. У кабінеті обладнують астрономічний та метеорологічний куточки, ставлять шафи, де містяться прилади для демонстраційних і лабораторних експериментів з курсу «Довкілля». На стіні вішають фізичну карту півкуль та періодичну систему елементів Д.І. Менделєєва, модель взаємозв'язків рослини і тварини з довкіллям, виділяють місце для речових моделей довкілля різноманітних тварин, біоценозів, виготовлених учнями.

На розміщеному на підвищенні демонстраційному столі ставлять відеомагнітофон та комп'ютер. Біля протилежної до дошки стіни обладнують «міні-майстерню» – тумбочку з набором столярного та слюсарного інструменту й верстак, що відповідає зростові учнів; біля тумбочки ставлять шафу з «матеріалом довкілля» (картон, дерево, жерсть, фольга, дріт, шматочки дерева, пластмаси, плексигласу, шматочки металу, шкіри, тканин; глина, пісок, камінці; гілочки дерев, сучки, шишки; дерев'яні дощечки різних розмірів, пластилін, цвяхи тощо). Під час виконання завдань з моделювання учні самостійно беруть потрібний їм матеріал та інструмент. Міні-майстерня відповідає майстерні для малюків А.С. Макаренка.

Поряд з міні-майстернею міститься шафа з обладнанням для міні-театру. У курсі «Довкілля» початкової школи одним з важливих методів навчання є гра. Коли бджілка і мурашки «розмовляють» про своє довкілля, вони «одягають» відповідні «костюми» і «ставлять» відповідні «декорації». «Костюми» і «декорації» діти виготовляють під час моделювання на уроках довкілля чи на уроках праці. Так в освітній моделі «Довкілля» кабінет і уроки в ньому слугують естетичному вихованню учнів.

Важливою для морального виховання дітей початкової школи є подорож у стародавнє минуле. Вони із захопленням перетворюються в «дружинників» з княжої доби та «козаків» Запорозької Січі. В цьому їм допомагає «міні-музей», експонати якого містяться в шафі. Описаний кабінет довкілля можна побачити в Шишацькій ЗОШ Полтавської області ім. В.І. Вернадського та в Дніпровській ЗОШ Верхньодніпровського району.

Кожен напрям роботи в кабінеті швидко знаходить своїх прихильників серед учнів — астрономів, метеорологів, спостерігачів за тваринами і рослинами, «лікарів», археологів та ін. Створюються групи за інтересами, які ведуть спостереження і дослідження, доглядають за своїми куточками, дбають про них. Найчастіше в цю роботу включаються й батьки, а особливо дідуся й бабусі. Кабінет «Довкілля» перетворюється в осередок шкільного життя, де під наглядом дорослих діти працюють і після уроків.

У школах, де багато паралельних класів, обладнують комплекс «Довкілля». В рекреації розміщують «живий куточок», «зимовий сад», міні-майстерню, міні-театр, міні-музей, меблі, які дозволяють проводити тут уроки чи певну частину уроку. У складі комплексу можуть бути класи-кабінети довкілля, праці, математики та ін. Кабінет «Довкілля» для 5—6-х класів у великих школах обладнують окремо від початкових класів. Але є й невеликі школи, де обладнано два кабінети довкілля, наприклад, у Колотіївській неповній школі (Решетилівський р-н). Кабінет «Довкілля» слугує не тільки осередком продуктивної праці учнів, а середовищем їхнього морального, патріотичного естетичного виховання.

Майже половину уроків довкілля в початковій школі може бути проведено на екологічній стежці, наприклад, як в Шишацькій ЗОШ ім. В.І. Вернадського. Ця екологічна стежка розпочинається в найвищій точці Ковиль-гори, проходить через її сідловину, петляючи терасами, спускається до Нардового озера та річки Псла, а потім знову піднімається до місця, де була садиба В.І. Вернадського. На екологічній стежці розташовано 2 зелених класи, в яких у теплі пори року проводяться уроки. На уроках серед природи учні зміцнюють своє фізичне здоров'я, засвоюють моральні норми свого народу у спілкуванні з природою.

Одним з основних завдань продуктивного навчання є не лише нагромадження необхідного багажу знань, а й уміння його використовувати в конкретній обстановці, формування творчої особистості, виховання національно свідомої людини.

А.С.Макаренко вважав, що один з основних принципів системи виховання — це поєднання навчання й виховання з продуктивною працею, становлення особистості громадянина-трудівника в системі реальних виробничих відносин. Праця школярів має бути організована як цілком серйозне виробництво й мати на меті створення реальної продукції. Незалежна Україна тільки тоді твердо стане на ноги, коли весь її народ, а особливо молоде покоління, стане добрим трудівником, ініціативним, активним, переконаним у необхідності й корисності своєї праці. Школи з освітньою моделлю «Довкілля» прагнуть цього досягти різними способами.

Наприклад, в багатьох школах деякі уроки довкілля і біології проводяться в шкільній теплиці або на пришкольній ділянці. Вони стали водночас і місцем трудового виховання та лабораторією для продуктивних досліджень, продуктивних у тому розумінні, що результати їх використовуються як у школі, так і вдома на присадибних ділянках. Діти досліджують, як ефективно виростити зелену цибулю, петрушку, кріп для шкільної їдальні.

Кілька років Шишацька ЗОШ ім.В.І.Вернадського тримала пасіку. Члени гуртка бджолярів не раз брали участь у роботі Малої академії наук, писали наукові роботи з довкілля та біології. Водночас вони набували практичних навичок на шкільній пасіці. Готову продукцію – мед – продавали на ярмарках.

Велике значення для продуктивності знань з довкілля та біології мають шкільні дослідні ділянки. На ділянках учні висаджують городину й лікарські рослини. Городина, звичайно, йде в шкільну їдальню, а лікарські рослини діти засушують, діляться ними з людьми похилого віку, а решту використовують у фітобарі шкільної їдальні. У шкільному фітобарі кожен може безкоштовно поласувати яблучним соком, виготовленим на місцевому плодоконсервному заводі з вирощених у шкільному саду яблук. Учні самі обрізають та білять дерева, обкопують їх, захищають від шкідників, щеплять.

Ще одним напрямом продуктивної освіти й засобом поповнення бюджетних коштів є шкільна майстерня. Тут учні виготовляють кухонні дошки та інші вироби з дерева, які реалізуються населенню та на шкільних ярмарках.

На відведеній для школи землі діти вирощують сорго. А на уроках праці та в позаурочний час вони в'яжуть віники й реалізують населенню за помірну плату. Виготовлені старшокласниками кошики користуються попитом.

Народні вишивки шкільних майстринь також користуються великим попитом і дають їхнім авторам певний заробіток.

Але поповнення бюджету не є основним у результатах продуктивної освіти учнів. Головне – це сама освіта, становлення особистості виробника. У продуктивній освіті все є соціально значущим. Наприклад, у молодшій школі учні та їхні батьки високо цінують такий продукт навчальної діяльності, як самостійно створена казка.

Екологічна спрямованість навчального процесу освіти в наш час є чи не найпопулярнішою. І популярність ця закономірна. Без екологічної культури суспільство не виживе. Всі це знають. Але як зробити екологічну освіту не декларативною, а продуктивною, як навчати, щоб вона стала власним надбанням розуму і душі дитини?

Досвід впровадження освітньої моделі «Довкілля» показує, що тут не обійтись без глибокого переконання дитини в тотальній дії загальних закономірностей природи, розуміння нею необхідних (таких, що їх ніхто і ніколи не обійде) законів природи.

У «Довкіллі» знайдено можливість не тільки дати розумові дитини провідну нитку на шляху поєднання зі світом. Ця освіта задовольняє потребу дитячої душі в прекрасному – через уроки серед природи, через роздуми над «вікнами в довкілля» – потрібними дитині ілюстраціями до підручників і посібників з довкілля; через можливість виразити дитячу фантазію, ставлення до світу в малюнках, моделях, казках... Учні здобувають продуктивну екологічну освіту не тільки на уроках довкілля, а й на всіх уроках і в позакласній роботі.

«Довкілля» озброїло вчителів методом і надією, що подальші наші пошуки шляхів орієнтованої на учня освіти будуть плідними.

Коли перед учителем чи колективом школи постає проблема зміни парадигми освіти, виникають запитання: що це дасть учням? Як справиться колектив з переходом на інший шлях навчально-виховного процесу? Як довести доцільність змін батькам і чиновникам від освіти? Можна багато розповідати про доцільність змін, показувати розумних учнів, які навчалися за обраною моделлю освіти. Але переконають у її ефективності лише вимірювання. Причому вимірювання мають бути комплексними, стосуватися не тільки знань чи вмінь того або іншого предмета (кількох предметів), але й ефективності навчально-виховного процесу взагалі, насамперед розвитку інтелекту, цілісності мислення, психічного і фізичного здоров'я дітей, мотивації навчання та ін. Не можна розвивати математичні або лінгвістичні знання і здібності дитини за рахунок збіднення її сфери естетичних і моральних якостей чи її дійово-практичної сфери або ослаблення її здоров'я. У цьому переконує і педагогіка А.С. Макаренка.

Висновок. Педагогіка освітньої моделі «Довкілля» значною мірою є наступною щодо педагогіки А.С. Макаренка стосовно продуктивності навчання, поєднання продуктивної праці з фізичним, моральним, естетичним вихованням.

Список використаних джерел

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1987. — 374 с.
2. Гуз К.Ж. Теоретичні та методичні основи формування в учнів цілісності знань про природу / К.Ж. Гуз. — Полтава : Довкілля-К, 2004. — 472 с.
3. Ільченко О.Г. Методичні рекомендації до організації кабінету довілля / О.Г. Ільченко. — Полтава : Довкілля-К, 2004. — 24 с.
4. Макаренко А.С. Трудовое воспитание / А. С. Макаренко. — М. : Просвещение, 1964. — 247 с.

Стаття надійшла до редакції 27.03.2014 р.

Ильченко О.

Институт педагогики, Национальная академия педагогических наук Украины, г. Киев

ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ МОДЕЛЬ «ДОВКИЛЛЯ» («ЛОГИКА ПРИРОДЫ») КАК ОБРАЗОВАНИЕ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ В СВЕТЕ ПЕДАГОГИКИ А.С. МАКАРЕНКО

В статье раскрыта преемственность между педагогикой А.С. Макаренко и педагогикой образовательной модели «Довкілля» («Логика природы») в аспекте продуктивного образования, морального, эстетического воспитания, обосновывается зависимость продуктивности образования от целостности содержания образования.

Ключевые слова: продуктивное образование, целостность знаний, понимание знаний, национальное воспитание, моральное воспитание, эстетическое воспитание.

Иchenko O.

Institute of Pedagogics, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

“DOVKILLYA” (“ENVIRONMENT”) EDUCATIONAL MODEL AS EDUCATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN LIGHT OF A. MAKARENKO'S PEDAGOGICS

In article the continuity between A. Makarenko's pedagogics and pedagogics of “Dovkillya” (“Environment”) educational model in aspect of productive education, moral, aesthetic education is opened, dependence of efficiency of education on integrity of the content of education is enlightened.

Keywords: productive education, integrity of knowledge, understanding of knowledge, national education, moral education, esthetic education.